

از طهران آن روز تا تهران امروز

۲۶ آبان ۱۳۹۹ ساعت ۱۵:۵۷

تهران در سال ۱۲۰۰ هـ. ق (۱۱۶۴ هـ. ش) توسط آغامحمدخان قاجار به عنوان پایتخت انتخاب شد. البته پیش از آن کریم خان زند نیز در قصر شاه سلیمان اول به تخت سلطنت نشست اما به دلیل گرمای هوای تهران از آنجا رفت و دستور داد که در غیاب او یک عمارت سلطنتی، دیوانخانه، باغ و یک حرمخانه در آنجا احداث کنند.

کافه تاریخ- مقالات

تهران، پایتخت سیاسی ایران یکی از مهمترین و بزرگترین شهرهای ایران است که تاریخ شکوفایی و مدرن شدن آن به دوران قاجار و انتخاب آن به عنوان پایتخت سیاسی بازمیگردد. این شهر که جزئی از ری محسوب میشود، در ابتدای حکومت قاجار چهرهای کاملاً متفاوت با امروز داشته و شکل روستایی آن غالب و برجسته بود. با این حال قاجارها بنا به دلایلی آن را جهت پایتختی مناسب دیدند و همین موضوع آغاز روند توسعه و تغییر این شهر گردید. شهری که شاید توصیف ویژگیهای اجتماعی و سیاسیش در آستانه ورود قاجارها برای بسیاری از خوانندگان عجیب و جالب باشد. با این مقدمه، در ادامه نوشته حاضر به بررسی شرایط سیاسی، اقلیمی و اجتماعی شهر تهران در آستانه ورود قاجارها پرداخته میشود.

تهران پیش از ورود قاجارها

تهران در سال ۱۲۰۰ هـ. ق (۱۱۶۴ هـ. ش) توسط آغامحمدخان قاجار به عنوان پایتخت انتخاب شد. البته پیش از آن کریم خان زند نیز در قصر شاه سلیمان اول به تخت سلطنت نشست اما به دلیل گرمای هوای تهران از آنجا رفت و دستور داد که در غیاب او یک عمارت سلطنتی، دیوانخانه، باغ و یک حرمخانه در آنجا احداث کنند. گزارش تاریخ‌نویسان دوره قاجار — که در ۱۱۷۲-۱۱۷۳ از تهران با عنوان دارالاماره کریم‌خان یاد کرده‌اند — وجود عمارت یاد شده را تأیید می‌کند. محل این بنا ظاهراً در زاویه شمال غربی حیاط معروف به گلستان، در کاخ سلطنتی تهران، در فضای کوچکی به نام خلوت کریم‌خانی بوده است. ۱. بنابراین باید گفت حکومت سلطنتی ابتدا در پایتخت، فضای خاص خود، یعنی قصرها را ایجاد کرد. علاوه بر این بناهایی نیز با کارکرد مذهبی همچون مساجد نیز از دوران صفویه باقی مانده بود؛ ۲. هم‌زمان با تکمیل کار کاخ‌ها و احداث کاخ‌های جدید در زمان فتحعلیشاه، بناهایی نیز با کارکرد دینی احداث می‌شد. با این حال این شهر از لحاظ اجتماعی و بافت جغرافیایی به هیچ وجه شاکله شهر را نداشت. چنانچه به نوشته سیاحان و اسناد موجود، از لحاظ ساختمانی، آغامحمدخان آنجا را یک قرن پیش به صورت شهری جدید

درآورد. ۳ به عبارتی تا پیش از آن علیرغم وجود برخی بناها، تهران به مانند یه روستا یا قریه بود.

ساختار جغرافیایی و جمعیتی تهران

تهران در آستانه ورود قاجارها آبادی با چند هزار سکنه بود؛ در بسیاری از متون قدیمی از محلات عودلاجان، چال میدان، بازار و سنگلج به عنوان قدیمی ترین مناطق تهران یاد شده است. شهر تهران بخشی از شهر ری محسوب میشد. در رابطه با جمعیت این شهر آمار دقیق و یکسانی در دست نیست؛ چنانچه اولیویه جمعیت را ۱۵ هزار تخمین میزند که سه هزار نفر آنها سپاهی بودند. ژنرال گاردان در سال ۱۸۰۷ جمعیت را ۵۰ هزار نفر و موریه از وجود ۱۲ هزار خانه صحبت میکند. اوزلی هم جمعیت را بین ۴۰ تا ۶۰ هزار نفر تخمین میزند، ۴ اما بسیاری از صاحب نظران با توجه به وضعیت آن دوره تهران، بر عدد ۱۵ هزار اتفاق بیشتری دارند. تهران تا آن زمان، شش دروازه داشت که بیشتر آنها در دوره شاه طهماسب صفوی ساخته شده بودند. همچنین در زمان شاه طهماسب در سال ۹۶۱ ه. ق نیز بارو و حصار که محیط آن ۶ کیلومتر بود با ۱۱۴ برج ساخته شد که تا دوره های از حکومت قاجارها پابرجا بود. اعتمادا سلطنه در رابطه با این حصار نوشته است: حکم کرد بارویی دور او بنا نمودند که شش هزار گام دوره او بود و به عدد سوره مبارکه قرآنی صد و چهارده برج برای بارو قرار دادند... ۵

از لحاظ جغرافیایی و وضعیت آب و هوایی نیز در رابطه با تهران آن دوره میتوان گفت، این شهر به منابع طبیعی آب اعم از چشمه و یا رودخانه دسترسی نداشت، بلکه آب آن از طریق شهر ری و کوه های شمالی تهران تأمین می شد. ۶ با این حال، گفته میشود، شهر تهران بسیار وسیع بود... و محل دلپذیری به شمار میرفت. در آنجا همه چیز نیک فراهم بود. ۷ از سویی وجود قنات های فراوان باعث آبادانی شهر گشته بود. چنانچه کسانی چون اعتمادا سلطنه در توصیف ویژگی های طبیعی تهران نوشته است: «اغلب مسافرین مسطور، اراضی تهران را حاصلخیز و دارای باغات میوه خوب نوشته اند.» ۸ علاوه بر این تهران به دلیل مجاورت با شهر ری و یا به عنوان بخشی از این شهر، از رونق و وضعیت خاصی برخوردار بود؛ زیرا شهر ری نیز از کاریز های پرآبی برخوردار بود که همین موضوع به شهر تهران اهمیت خاصی بخشیده و باعث شده بود آبادی های شهر فراوان و کشاورزی و باغداری پررونق باشد. به همین مناسبت شغل غالب مردم نیز در کنار سایر مشاغل کوچک، بیشتر کشاورزی و باغداری بود. البته این را نیز باید اضافه نمود که دلیل آغامحمدخان در انتخاب این شهر، جدای از ویژگی های طبیعی، در وهله اول اهمیت استراتژیک و دسترسی آسانتر به املاک و مقرر طایفه خویش و نیز مراقبت داشتن روسیه، دشمن ایران بود. ۹

وضعیت سیاسی و نظامی تهران

تهران، پس از پایان غائله افغان و آغاز سلطنت نادرشاه (۱۱۴۸) اهمیت نظامی یافت. توجه نادرشاه به شهر به گونه ای بود که در ۱۱۵۲ به فرزند خود، رضاقلی میرزا، فرمان حکومت تهران را داد. ۱۰ در دوره کریمخان زند علیرغم آنکه حرمخانه و عمارتی در شهر احداث شد و تصمیماتی جهت انتخاب تهران به عنوان پایتخت صورت گرفت؛ اما در نهایت شیراز به عنوان پایتخت نظامی و سیاسی ارجحیت یافت. از این رو میتوان گفت اهمیت سیاسی تهران با انتخاب آن به پایتخت قاجاریه نمود مییابد. همچنین از آنجا که بعد از انتخاب شیعه به عنوان دین رسمی، همراهی سیاسی دین و دولت در قالب مذهب شکل میگیرد، بنابراین روحانیون و نهادهای

وابسته به مذهب همچون مساجد اهمیت خاصی داشتند. در رابطه با تهران قبل از قاجار میتوان گفت تا آن زمان علمای تهران چندان در عرصه سیاست مشغول و یا مطرح نبودند؛ بلکه، بعد از تأسیس قاجاریه به تدریج علما نیز وارد سیاست شدند. بنابراین در جمع بندی کلی از وضعیت تهران در آستانه ورد قاجارها باید گفت که این شهر در ابتدا چهرهای کاملاً طبیعی و روستایی داشت که بعد از تأسیس قاجار و برگزیده شدن آن به عنوان پایتخت، تغییر و با تأسیس بناها و ساختمانهای جدید، بتدریج سایر نهادهای مهم سیاسی و مذهبی نیز ایجاد میگردد. بدین ترتیب با گذشت چند دهه از حکومت قاجارها، تهران از شکل روستایی به شهری بزرگ تبدیل میشود و روزه روز بر وسعت و جمعیت آن افزوده میگردد تا آنکه طهران آن روز به تهران متفاوت امروزی تغییر چهره میدهد.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/47122/طهران-روز-طهران/47122>